

**ВІННИЦЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ МИХАЙЛА КОЦЮБИНСЬКОГО**

**ФАКУЛЬТЕТ ДОШКІЛЬНОЇ І ПОЧАТКОВОЇ
ОСВІТИ ІМЕНІ ВАЛЕНТИНИ ВОЛОШИНОЇ**

КАФЕДРА ПОЧАТКОВОЇ ОСВІТИ

ДИПЛОМНА РОБОТА

**на тему: ВИКОРИСТАННЯ ІНТЕРАКТИВНИХ ТЕХНОЛОГІЙ НА
УРОКАХ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ В ПОЧАТКОВИХ КЛАСАХ**

Студентки 2 курсу МАП групи
Освітньої програми Початкова освіта.
Дошкільна освіта

Спеціальності 013 Початкова освіта
Галузі знань 01 Освіта / Педагогіка
Ступеня вищої освіти магістра

Рибак Анастасії Валеріївни

Науковий керівник: **Комарівська Н.О.**,
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри початкової освіти

Розширена шкала _____

Кількість балів: _____ Оцінка: ECTS _____

Голова комісії _____
(підпис) (ініціали, прізвище)

Члени комісії _____
(підпис) (ініціали, прізвище)

_____ (підпис) (ініціали, прізвище)

_____ (підпис) (ініціали, прізвище)

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ПРОБЛЕМИ ДОСЛІДЖЕННЯ	
1.1. Інтерактивні технології: дефінітивний аналіз	9
1.2. Класифікація сучасних інтерактивних технологій... ..	17
1.3. Основні підходи та принципи в організації інтерактивного навчання молодших школярів	24
РОЗДІЛ 2. МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ ВИКОРИСТАННЯ СУЧАСНИХ ІНТЕРАКТИВНИХ ТЕХНОЛОГІЙ НА УРОКАХ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ В ПОЧАТКОВІЙ ШКОЛІ	
2.1. Сучасний стан розвитку мовлення молодших школярів засобами інтерактивних технологій... ..	33
2.2. Педагогічні умови використання інтерактивних технологій на уроках української мови в початковій школі	45
2.3. Огляд творчого досвіду вчителів початкових класів щодо використання інтерактивних технологій на уроках української мови у початковій школі ..	59
ВИСНОВКИ	69
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	73
ДОДАТКИ	80

ВСТУП

На сучасному етапі розвитку освіти в Україні перед учителем початкової школи стоїть важливе завдання зробити урок радісним і цікавим для учнів, щоб кожна дитина змогла розкрити свій творчий потенціал, створював ситуацію морального вибору і спонукав до прийняття самостійного правильного рішення. Дотримуючись такого підходу саме в початковій ланці освіти, який закладає основи демократизації НУШ, сприяє утвердженню діалогічного підходу до навчального спілкування, уможливорює організацію ефективної педагогічної взаємодії учасників освітнього процесу. Саме тому є необхідність застосування на уроках у початковій школі відповідних інноваційних педагогічних технологій, зокрема інтерактивних.

У Державній національній програмі «Освіта» («Україна XXI століття») наголошується, що головною метою навчальних закладів є розвиток і формування соціально зрілої, працелюбної, творчої особистості громадянина

України, здатного до свідомого суспільного вибору та збагачення на цій основі інтелектуального, культурного і економічного потенціалу народу [16].

Загальними теоретичними засадами, визначеними змістом освітнього проєкту «Нова українська школа», є широке застосування нових інформаційних технологій, диференціація, інтеграція. Сучасна освіта потребує перегляду традиційних підходів до організації освітнього процесу, до добору вчителем методичних інструментів, які б технологічно забезпечували реалізацію закладених у Концепції ідей.

Педагогічна цінність технології в сучасних освітніх реаліях є незаперечною. Передусім це пов'язано з тим, що вона ґрунтується на засадах гуманістичної та дитиноцентристської педагогіки, коли у фокусі уваги педагога перебуває дитина з її особливостями, інтересами, потребами. Застосування на уроках у початковій школі відповідних інноваційних педагогічних технологій допоможе створити комфортні умови для навчання молодших школярів, за яких вони зможуть відчувати свою успішність, свою самостійність.

У Законі України «Про освіту» проголошено: «Метою освіти є всебічний розвиток людини як особистості та найвищої цінності суспільства, розвиток її талантів, розумових та фізичних здібностей, виховання високих моральних якостей, формування громадян, здатних до свідомого суспільного вибору» [25]. Таким чином, визначено ключові засади глобальної реформи освітньої сфери, яка реалізовується протягом останніх років [35].

Проблемам освітньої інноватики в сучасній теорії і практиці присвячені роботи видатних педагогів сучасності, зокрема І. Бома, Л. Буркової, Л. Ващенко, Л. Даниленка, Д. Джонсона, П. Дроб'язка, О. Дусавицького, В. Живодьора, О. Козлової, та багато інших. Проблемою використання інтерактивних технологій в освітньому процесі початкової школи займаються багато дослідників: Г. Коберник, О. Комар, Т. Кравченко, М. Крайня, М. Малигіної, В. Мельник, Т. Пироженко, О. Пометун, Г. Сиротенко.

Сутність інтерактивного навчання в початковій школі висвітлено Н. Балицькою, Г. Волошиною, О. Гловою, Н. Побірченко, О. Пометун, Л. Пироженко та ін. Проблемою впровадження інтерактивних технологій навчання в початковій школі займаються О. Біда, Л. Годкевич, О. Кравчук, В. Кричевський, Г. Коберник, В. Паламарчук, Л. Попова, Г. Селевко, С. Сисоєва, М. Скрипник, В. Раєвський та ін.

Згадані характеристики творчо орієнтованого навчального процесу закономірно спрямовують педагогів на використання інтерактивних методів навчання. Інтерактивне навчання – це організація навчального процесу таким чином, що практично всі його учасники виявляються залученими до процесу пізнання, мають можливість розуміти та рефлексувати з приводу того, що вони знають та думають. Самостійна діяльність у процесі пізнання та засвоєння навчального матеріалу передбачає, що кожен вносить до нього свій особливий індивідуальний внесок, йде обмін знаннями, ідеями, способами пізнавальної діяльності [55, 24]. Використання інтерактивних технологій навчання в освітньому процесі Нової української школи є визначною ланкою

для оптимізації процесу навчання, вони допомагають налагодити стосунки між вчителем і учнем, учнем та однолітками.

Інтерактивні технології навчання поєднують у собі інтегральну реалізацію проблемного та контекстного методів, діалогічного підходу, активного творчого спілкування. Інноваційні дидактичні засоби, застосування яких суттєво підвищують ефективність навчання, розвивають творчі здібності молодших школярів. Оскільки засвоєння української мови є однією з найважливіших сходинок освіти та розвитку особистості, необхідно з перших днів навчання дитини в школі виховувати в учнів любов та інтерес до вивчення мови, розвивати мовлення дітей.

Зміст української мови як шкільного предмету в початковій школі є досить своєрідним, тому основні стимули, які впливають на розвиток інтересу учнів до вивчення мови, набувають нової модифікації. Саме тому застосування у початковій школі інноваційних педагогічних технологій, зокрема інтерактивних, є важливим і відповідає сучасним вимогам розвитку освіти.

У процесі написання дипломного дослідження ми вивчали досвід вчителів щодо використання інтерактивних технологій, обґрунтування дидактичних засад застосування інтерактивних методів навчання молодших школярів, дозволяє дійти висновку про те, що дана проблема ще не знайшла достатнього осмислення й узагальнення в освітньому процесі Нової української школи. Аналіз наукової літератури показав, що зусилля науковців спрямовуються переважно на визначення сутності інтерактиву, теоретичну розробку різних видів методів, залишаючи поза увагою визначення практичної сторони. Дана проблема ще не знайшла достатнього осмислення й узагальнення в освітньому процесі. Саме тому, використання інтерактивних методів у практиці початкової школи призупиняється, призводячи, до перенасичення ними навчального процесу, або, навпаки, залишаючи їх поза діяльністю вчителя та учнів. Таким чином, *актуальність*

дипломного дослідження зумовлена зрослими вимогами суспільства до вивчення державної (української) мови, підвищення якості мовно-мовленнєвої освіти громадян.

Об'єктом дослідження є процес навчання молодших школярів на уроках української мови.

Предмет дослідження – використання інтерактивних технологій навчання в процесі вивчення української мови.

Мета дослідження – теоретично обґрунтувати та експериментально перевірити ефективність використання сучасних інтерактивних технологій на уроках мовного циклу в початковій школі для розвитку мовлення молодших школярів.

Відповідно до мети було визначено такі *завдання* дипломного дослідження:

- здійснити дефінітивний аналіз основних понять дослідження;
- охарактеризувати класифікацію сучасних інтерактивних технологій та визначити основні підходи та принципи в організації інтерактивного навчання молодших школярів;
- здійснити діагностику рівнів розвитку мовлення молодших школярів засобами інтерактивних технологій;
- виокремити педагогічні умови, які б сприяли успішному використанню сучасних інтерактивних технологій на уроках мовного циклу в початковій школі;
- вивчити й узагальнити передовий педагогічний досвід з досліджуваної проблеми;
- описати особливості використання інтерактивних технологій на уроках мовного циклу в початковій школі.

У процесі дослідження були використані такі *методи*:

- аналіз науково-методичної літератури;
- педагогічні спостереження;
- бесіди з учителями та учнями;

– констатувальний експеримент та аналіз його результатів.

Експериментальна база дослідження: Комунальний заклад «Вінницький ліцей №35» (3-Б клас).

Наукова новизна: визначено критерії, показники, рівні розвитку мовлення молодших школярів засобами інтерактивних технологій та описано їх діагностику; виокремлено педагогічні умови, що сприятимуть успішному використанню сучасних інтерактивних технологій на уроках мовного циклу в початковій школі.

Практичне значення дослідження: описано особливості використання інтерактивних технологій на уроках мовного циклу в початковій школі. Матеріали магістерського дослідження можуть застосовуватися вчителями, викладачами та студентами закладів вищої освіти з проблеми розвитку мовлення молодших школярів.

Апробація основних положень дослідження відбувалась у процесі експериментальної роботи в школі, шляхом участі в науково-практичних конференціях. За матеріалами дослідження опубліковано статті:

1. Харчук (Рибак) Анастасія, Комарівська Надія. Педагогічні умови використання інтерактивних технологій на уроках мовного циклу в початковій школі. *Актуальні проблеми формування творчої особистості педагога в контексті наступності дошкільної та початкової освіти:* збірник матеріалів VI Міжнародної науково-практичної Інтернет-конференції (Вінниця, ВДПУ імені Михайла Коцюбинського, 6-7 липня 2022 р.) / за ред. Н.О. Пахальчук; Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського, факультет дошкільної і початкової освіти імені Валентини Волошиної. Вінниця: ТОВ «Меркьюрі-Поділля, 2022. Вип. 11. С. 230-233.

2. Харчук (Рибак) А. Використання інтерактивних технологій на уроках мовного циклу в початковій школі. *Актуальні проблеми формування творчої особистості педагога в контексті наступності дошкільної та початкової освіти:* збірник матеріалів VI Міжнародної науково-практичної Інтернет-

конференції (Вінниця, ВДПУ імені Михайла Коцюбинського, 6-7 липня 2022 р.) / за ред. Н.О. Пахальчук; Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського, факультет дошкільної і початкової освіти імені Валентини Волошиної. Вінниця: ТОВ «Меркьюрі-Поділля, 2022. Вип. 11. С.312-315.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Акпинар Л. Е. Інтерактивні технології навчання в початковій школі : Навчальний посібник. Київ : Видавничий Дім «Слово», 2014. 288 с.
2. Ампілогова Л. Інтерактивні технології. *Завуч*. 2004. № 30. С. 13-15.
3. Алendarь Н. Особистісно орієнтовані технології навчання молодших школярів. *Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки*. 2016. №1. С. 14-19.
4. Білик Н.І. Активні та інтерактивні технології навчання як засіб розвитку творчої особистості учня. *Педагогічна майстерність: виклики XXI століття* [Текст] : портфоліо каф. пед. майст. / [упор. : В.В.Зелюк, Н.І. Білик, Т.А.Устименко]. Полтав. обл. ін-т післядипл. пед. осв. ім. М. В. Остроградського. Полтава : АСМІ, 2013. С. 93-116.
5. Білявська Т. Методика навчання літературного читання : навчально-методичний посібник. Миколаїв : СПД Румянцева, 2017. 109 с.
6. Бутрім В. Інтерактивні дидактичні ігри в початковій школі. Київ : «Шкільний світ», 2007. 110 с.
7. Вашуленко М.С. Дубовик С.Г. 100 мовних вправ для розвитку дослідницьких умінь учнів : метод. посібн. для вчителів. Київ : Видавничий дім «Освіта», 2018. 64 с.
8. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В. Бусел. Київ ; Ірпінь: Перун, 2002. 1440 с.
9. Вітюк В. В. Зуйко К. В. Інтегрований підхід до навчання у початковій школі. *Актуальні проблеми розвитку природничих та гуманітарних наук* : збірник матеріалів II Міжнародної науково-практичної конференції (25 жовтня 2017 р.). Луцьк, 2017. С. 104-106.
10. Вукіна Н. В., Дементієвська Н. П. Критичне мислення: як цього навчати. Науково-методичний посібник. Харків : Видавнича група «Основа»: «Тріада+», 2007. 112 с.

11. Григорович О.П., Пахальчук Н.О. Педагогічні умови формування інноваційної культури майбутнього вчителя початкової школи в умовах реформування змісту освіти. *Modern researches in psychology and pedagogy : Collective monograph*. Riga : Izdevnieciba «Baltija Publishing», 2020. С. 94-111.

12. Губенко О. О., Мельничук Л. В. Інтерактивні форми роботи з батьками першокласників: Методичний збірник. Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2006. 241 с.

13. Давидова Н. Досвід. URL : <http://www.myshared.ru/slide/1154260/>

14. Демченко О.П., Лазаренко Н.І., Любчак Л.В. Інформаційно-комунікаційні технології у підготовці майбутніх педагогів до роботи з обдарованими дітьми. *Інформаційні технології і засоби навчання*. 2021. Том 86. №6. С.123-143. URL: <https://bit.ly/3Dwau2W>

15. Демченко О. П. Підготовка майбутніх учителів до створення ситуації успіху молодших школярів. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету*. Серія: Педагогіка і психологія. Випуск 6. Вінниця : РВВ ДП «Державна картографічна фабрика», 2002. С. 114-122.

16. Державна національна програма «Освіта». URL : <https://bit.ly/3NHxGjy>

17. Дичківська І. Інноваційні педагогічні технології. Київ : Академвидав, 2015. 304 с.

18. Діяльнісний підхід. URL : <https://uk.wikipedia.org/wiki>.

19. Довбенко С.Ю. Організація освітнього процесу на засадах педагогіки партнерства в умовах реалізації Концепції нової української школи. *Нові стратегії розвитку початкової освіти в умовах євроінтеграції*. Збірник матеріалів Всеукраїнської науково-практичної онлайн-конференції з міжнародною участю. 16 травня 2018 р. Івано-Франківськ : Видавець Кушнір Г. М., 2018. С. 210-215.

20. Дубровська Л. О., Дешко О. О. Проблема готовності вчителів початкових класів до упровадження ідей реформи нової української школи.

Наукові записки НДУ ім. М. Гоголя. Психолого-педагогічні науки. 2018. №3.
С. 23-27.

21. Дубяга С.М. Педагогічні технології в початковій школі : Навчально-методичний посібник для студентів вищих навчальних закладів напряму підготовки «Початкова освіта». Мелітополь : Вид-во МДПУ ім. Б.Хмельницького, 2015. 160 с.

22. Енциклопедія освіти / Акад. пед. наук України ; головний ред. В. Г. Кремень. Київ : Юрінком Інтер, 2008. 1040 с.

23. Енциклопедія педагогічних технологій та інновацій / Автор-укладач Н.П. Наволокова. Харків : Вид. група «Основа», 2009. 176 с.

24. Журавський В. Системний підхід до навчання у процесі підвищення кваліфікації кадрів податкової служби. Зб. наук. пр. УАДУ / За заг. ред. В.І.Лугового, В.М.Князева. Київ : Видво УАДУ, 2000. Вип.2. В 4ч. Ч. IV. С.341-346.

25. Закон України про освіту. URL : <https://bit.ly/3fxs6n4>

26. Інноваційні технології в початковій школі / Автори-упорядники: В.П. Телячук, О. В. Лесіна. 2-ге вид. Харків : Вид. група «Основа», 2008. 233 с.

27. Інновація як основа змін освітньої практики. Інформаційно-методичний збірник.. Полтава, 2005. 227 с.

28. Інтеграція навчальних предметів в початковій школі як ефективна форма навчання молодших школярів : Матеріали інтернет-семінару / уклад. Л.Н. Добровольська, В.О. Чорновіл. Черкаси : Видавництво КНЗ «Черкаський обласний інститут післядипломної освіти педагогічних працівників Черкаської обласної ради», 2017. 183 с.

29. Казьмірчук Н.С. Педагогіка партнерства як запорука ефективної підготовки майбутніх педагогів до впровадження європейського досвіду формування soft skills учнів початкової школи. Партнерство в освіті та соціальній роботі: сучасні виклики та перспективи : матеріали міжвузів.наук-практ конф. (Хмельницький, 22 лютого 2022 року). Мельницький:ПП «А.В.Царук», 2022. С.86-90

30. Кіт Г. Г. Педагогічна практика в системі ступеневої підготовки

вчителя початкових класів : навч.-метод. посібник для студентів педагогічних закладів освіти (спеціальність: початкове навчання). Вінниця, 2007. 222 с.

31. Колеснік К.А. Модель організації групової діяльності учнів при вивченні художнього твору. *Актуальні проблеми дошкільної та початкової освіти в контексті сучасних освітніх парадигм: збірник матеріалів науково-практичної конференції викладачів і студентів факультету дошкільної, початкової освіти та мистецтв*. Вінниця: ТОВ «Меркьюрі-Поділля», 2017. Вип. 6. С. 69-73.

32. Коломієць Н. А. Дидактичні засади застосування інтерактивних методів навчання молодших школярів [Текст] : автореф. дис... канд. пед. наук: 13.00.09; Національний педагогічний ун-т ім. М.П.Драгоманова. Київ, 2009. 19 с.

33. Комар О. А. Підготовка майбутніх учителів початкової школи до застосування інтерактивних технологій. Теоретико-методичні аспекти. Монографія. Умань : РВЦ «Софія», 2008. 332 с.

34. Комарівська Н. Формування культури мовленнєвої поведінки молодших школярів на уроках рідної мови. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського*. Серія : Педагогіка і психологія: Збірник наукових праць. Вип. 43 / Редкол. : В.І.Шахов (голова) та ін. Вінниця: ТОВ Нілан ЛТД, 2015. С. 43-47.

35. Комарівська Н.О. Лапшина І.М. Використання елементів сучасних інноваційних технологій у формуванні інтересу до дитячої літератури у дітей дошкільного віку. *II Міжнародна науково-практична інтернет-конференція «Інноваційні технології в дошкільній освіті»*. Переяслав-Хмельницький. 28-29 березня 2019. С.44-48.

36. Компетентнісний підхід [Електронний ресурс]. URL : <https://uk.wikipedia.org/wiki/>.

37. Концепція Нової української школи [Електронний ресурс]. URL : <https://bit.ly/3FKZ2mV>

38. Кутуза О. Досвід роботи [Електронний ресурс]. URL : <http://navigator.rv.ua/wp-content/uploads/2019/02/O.Kutuza.-Dosvid-roboty.pdf>.

39. Лазаренко Н. І. Нові вимоги до професіоналізму вчителя в умовах євроінтеграції. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського*. Серія : Педагогіка і психологія : зб. наук. пр. Вінниця : ТОВ «Нілан ЛТД», 2018. № 54. С. 100-106.

40. Маляр Л.В. Технології навчання освітньої галузі «Мови і літератури» : методичні рекомендації до практичних занять і самостійної роботи. Ужгород : ДВНЗ «УжНУ», 2021. 25 с.

41. Нова українська школа: poradnik dla vchytelja / za zag. red. N. M. Bibik. Kyiv : Litera LTD, 2018. 160 s.

42. Нісімчук А.С., Падалка О.С., Шпак О.Т. Сучасні педагогічні технології. Шпак. Київ, 2000. 368 с.

43. Організаційні форми навчання у початковій школі : посібник / О.Я. Савченко, Н.М. Бібик, В.О. Мартиненко та ін.; за наук. ред. Бібик Н.М. Київ : Видавничий дім «Сам», 2017. 304 с.

44. Освітні технології : навч.-метод. посіб. / О. М. Пехота, А. З. Кіктенко, О.М. Любарська та ін.; За заг. ред. О.М. Пехоти. Київ : А.С.К., 2004. 256 с.

45. Особистісно-орієнтований підхід в навчанні школярів. Освітній портал. URL : <https://bit.ly/3UvQnZs>

46. П'ятакова Г. Технологія інтерактивного навчання у вищій школі. Навчально-методичний посібник для студентів вищої школи. Львів, 2008. 254 с.

47. Педагогічні технології в підготовці вчителів : навчальний посібник / кол. авторів ; за ред. І. Ф. Прокопенка. 3-є вид., допов. і переробл. Харків : ХНПУ, 2018. 457 с.

48. Педагогічні технології навчання української мови та літературного читання в початковій школі: навчально-методичний посібник / за науковою редакцією Чабайховської М.І. Тернопіль : Мальва-ОСО, 2015. 188 с.

49. Пометун О. І., Пироженко Л. В. Сучасний урок. Інтерактивні технології навчання : наук.-метод. посіб. Київ : А.С.К., 2004. 192 с.

50. Пометун О., Пироженко Л. Інтерактивні технології навчання : теорія, практика, досвід. Київ, 2011. 135 с.

51. Пономарьова К. І. Формування комунікативної компетентності молодших школярів у процесі навчання української мови : методичний посібник. Київ: КОНВІ ПРІНТ, 2020 88 с.

52. Поняття зворотнього зв'язку у навчальному процесі. URL : <https://bit.ly/3U8vIuF>

53. Роєнко Л.М. Підготовка майбутніх учителів початкових класів до впровадження інноваційних технологій на уроках рідної мови. *Рідна школа*. 2000. № 4. С. 57-58,

54. Роєнко Л.М. Теорія і технології вивчення освітньої галузі «Мова і література». Курс лекцій : Посіб. для студентів та учителів почат. кл. / Л.М. Роєнко. Умань, 2015. 126 с.

55. Савченко О.Я. Дидактика початкової освіти: підручн. Київ : Грамота, 2012. 504 с.

56. Савченко О.Я. Українська мова та читання : Підручник для 3 класу ЗЗСО (3 2-х частинах) : Частина 2. Київ : УОВЦ «Оріон», 2019. 144 с.

57. Сиротенко Г. Шляхи оновлення освіти : науково-методичний аспект. Інформаційно-методичний збірник. Харків : Видав. гр. «Основа», 2003. 96 с.

58. Старостенко Н. Досвід роботи. URL : <https://bit.ly/3UdR5eg>

59. Стахова І.А. Веб-квест як інноваційний засіб формування природничої компетентності майбутнього вчителя початкової школи. *Актуальні проблеми сучасної науки та наукових досліджень* : зб. наук. пр. – Вип. 7(10) / редкол.: Р.С. Гуревич (голова) [та ін.]; Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського. Вінниця : ТОВ фірма «Планер», 2017. С. 46-50.

60. Типові освітні програми для закладів загальної середньої освіти : 1-2 та 3-4 класи. Київ : Світоч, 2019. 339 с.

61. Цюняк О. П., Довбенко С. Ю. Педагогічна інноватика : навчально-методичний посібник. Івано-Франківськ : Видавець Кушнір Г. М., 2019. 190 с.

62. Чепурний Г.А. Мнемотехніка : технологія ефективного засвоєння інформації в умовах сучасної освіти : навчально-методичний посібник.

Тернопіль, 2017. 208 с.

63. Шейко Г. Інноваційні методи роботи в початковій школі. Харків : Видавництво «Ранок», 2008. 208 с.

64. Ягоднікова В.В. Інтерактивні форми і методи навчання та виховання учнів. *Завуч. Усе для роботи*. 2009. Листопад (№ 22). С. 2-28.

65. Янкович О., Беднарек Ю., Анджеєвська А. Освітні технології сучасних навчальних закладів: навчальнометодичний посібник. Тернопіль : ТНПУ ім В. Гнатюка, 2015. 212 с.